

ПРАКТИЧЕСКИЯТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В БАКАЛАВЪРСКАТА СТЕПЕН НА САНКТПЕТЕРБУРГСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Зоя Шанова

Санктпетербургски държавен университет (Русия)

Резюме. Статията е посветена на методиката на обучението по практически български език на бъдещите специалисти по български език и литература във Филологическия факултет на Санктпетербургския държавен университет.

Значително място в обучението по български език се отделя на граматиката: българският и руският са славянски езици, в основата на тези писмени езици е кирилицата, обаче руският език е синтетичен, а българският е аналитичен; българският език има девет глаголни времена, четири наклонения, съществителните имена имат артикли. Голямо внимание се отделя на практическото усвояване на българския език от студентите.

Ключови думи: български език; практически български език; усвояване на български език; граматика; Санктпетербургски държавен университет; Филологически факултет

Славянската катедра в Санктпетербургския университет е една от най-старите в Русия, създадена е през 1835 г. През 1944 г. ръководител на Катедрата става академик Н. С. Державин – един от най-изтъкнатите слависти и българисти на ХХ век, а от 1946 г. тук работи професор Ю. С. Маслов, защитил докторската си дисертация „Глаголният вид в съвременния български книжовен език (Значение и употреба)“ през 1957 г., автор на известните книги „Очерк болгарской грамматики“ (Maslov, 1956) и „Грамматика болгарского языка“ (Maslov, 1981).

Именно тогава, в следвоенните години, за първи път се поставя задачата бъдещите слависти да се подготвят не само в областта на теоретичната славистика, но да се наблегне и на практическото изучаване на славянските езици и литератури. По онова време всяка година в специалността „Български език и литература“ се записват по петима-шестима студенти, които учат в продължение на пет години. През 2003 г. Русия се присъедини към Болонския процес. Сега студентите българисти от Славянската катедра на Санктпетербургския университет се обучават по четиригодишна бакалавърска програма,

като получават двойна специалност – български език и английски език. Прием на студенти за българска филология се обявява веднъж на три-четири години.

Трябва да се отбележи, че въпреки съкращаването на срока на обучение общият брой часове по практически български език не се е променил много: за четири учебни години (осем семестъра) студентите вземат над 1000 часа практически български език. Намаленият брой часове засегна преди всичко редица теоретични дисциплини.

Целта на курса по български език за студенти бакалаври е материалът да бъде усвоен на ниво, „достатъчно за свободно владение на българския език (C1 по скалата ALTE)“ (Ivanova, Shanova, Krylova et al., 2011: 18). В резултат на четиригодишното обучение студентите придобиват знания, „необходими за четене, писане и свободен разговор на български език, за писмен и устен превод от български език на руски и от руски на български“, а също така „за провеждане на научно изследване на съвременния български език“, за формиране на знанията, „необходими за по-нататъшна специализация“ (Ivanova, Shanova, Krylova et al., 2011: 18). Завършилите успешно специалността със степен „бакалавър“ имат право да кандидатстват за магистратура, а завършилите специалността със степен „магистър“ имат право да кандидатстват за докторантура.

Практически български език се преподава в следните аспекти: фонетика – I – II семестър, граматика (морфология и синтаксис) – I – VIII семестър, разговорен език – I – VIII семестър, аналитично четене – II – IV семестър, домашно четене – III – VIII семестър, практически превод – V – VI семестър.

През първия семестър (I курс) се изучават българска фонетика (2 часа седмично), граматика (морфология) (4 часа седмично), разговор (2 часа седмично).

В курса по фонетика студентите придобиват знания за българската звукова система, за произносителните норми на съвременния български език. Изучават количествената и качествената характеристика на българските гласни, както и тяхната артикулация. Особено внимание се отделя на произношението на гласния звук *ъ*, на редукцията на неударените гласни *а*, *о*, *у* в книжовния език и в различните речеви стилове. Студентите изучават особеностите (в сравнение с руския език) на артикулацията на съгласните *д*, *т*, *н*, на съгласните *ж*, *ш*, *ч*; смекчаването на съгласните *г*, *к*, *х* пред *е* и *и*, произнасянето на сонорния звук *н* пред задноезичните съгласни *г*, *к*, *х* и на сонорните съгласни *н*, *м* пред шумовите съгласни и други фонетични особености.

Някои особености на ударението и свързаните с тях промени при формообразуването се обясняват на студентите в курса по граматика, например правилото за променливото *я* – за редуването *я/е* на мястото на старобългарската ятова гласна Ъ (*ля́то* – *ле́тен*, *сняг* – *сне́жен*), правилото за редуването в групите *ър/ръ*, *ъл/лъ* (*връх* – *върхове*, *гълтам* – *гълтка*), колебанията на ударението при глаголите от трето спрежение, при образуването на формите за минало

свършено време и някои други случаи.

В часовете по фонетика студентите упражняват правилното българско произношение, като учат наизуст български стихотворения и откъси от български художествени произведения (с помощта на аудиозаписи в изпълнение на български актьори).

През първия семестър студентите започват да изучават морфологията на българския език. Запознават се с най-важните типологични особености на съвременния български книжовен език, с чертите на аналитизма в именната му система, с мястото на българския език между другите славянски езици, с понятието балкански езиков съюз.

Много внимание се обръща на темата за глагола. Студентите се запознават със сегашното време на глагола *съм*, с построяването на изречението в положителна, въпросителна, отрицателна и въпросително-отрицателна форма. Паралелно се въвеждат личните местоимения. Обяснява се изменението на глаголите в изявително наклонение, личните форми от първо, второ и трето спрежение в сегашно и бъдеще време, образуването и употребата на *да*-конструкцията (зависима и независима), на възвратните глаголни форми, на формите за повелително наклонение.

Особено внимание през първия семестър се отделя на именната система на българския език. Изучават се съществителните имена – мъжки, женски и среден род; категорията определеност/неопределеност, обща форма, единствено и множествено число, бройна форма, звателна форма; прилагателните имена – род, число, определена форма, сравнителна и превъзходна степен; местоименията – лични (пълни и кратки форми; винителен и дателен падеж, удвояване на допълнението) и възвратно-лични, притежателни и възвратно-притежателни (пълни и кратки форми), показателни; числителни имена – бройни, редни, събирателни, приблизителни, дробни. Студентите се запознават с българските наречия (за начин, количество и степен, време, място, причина и цел, логическо уточняване и модално отношение), с образуването на сравнителната и превъзходната степен на наречията. През първия семестър студентите изучават също така и някои синтактични правила за построяването на простото изречение (въпросителна, отрицателна, въпросително-отрицателна форма).

След всяко занятие студентите получават устна и писмена домашна работа. За писмените домашни има тетрадка № 1 и № 2 – едната тетрадка се намира у преподавателя за проверка, в другата студентът пише домашната. На следващия урок преподавателят връща проверените домашни, като коментира допуснатите грешки. Преди да започнат поредната домашна, студентите трябва в тези тетрадки да направят „Поправка на грешките“, като напишат правилно думите или изреченията, в които преподавателят е отбелязал грешки. Преподавателят проверява как е усвоен граматичният материал, обяснен на предишния урок, като изпитва студентите устно (не оставя без внимание

ното един студент). След това студентите четат направените въщи писмени домашни, преподавателят задава въпроси, поправя евентуалните грешки. Преподавателят взема за проверка тетрадките с домашните упражнения и ги връща поправени на следващия урок. Този алгоритъм дисциплинира студентите, те знаят, че след всеки урок има устна и писмена домашна, че трябва да работят върху грешките.

Всеки семестър студентите пишат в аудиторията четири-пет контролни работи по граматика, като имат за тази цел специални тетрадки. След проверката на контролната работа правят писмена поправка на грешките.

В съответствие с програмата студентите българисти имат часове по разговорен български език от първи до осми семестър, като говоренето заема важно място в обучението по български език. Студентите трябва да овладеят лексическия материал по изучаваните разговорни теми (думи и изрази, устойчиви съчетания, специални конструкции, етикетни формули) и да се научат да използват новата лексика в монологична и диалогична реч. Материалът на разговорните теми се базира върху изучения фонетичен и граматичен материал.

В началния етап (през първия семестър) се изучават следните комуникативни теми: Нашето жилище; Моето семейство (членове на семейството, роднини); Един мой приятел / Една моя приятелка (външност, характер, интереси, увлечения); Какво правя всеки ден; Годишни времена; Прогноза за времето; Нашият университет и Филологическият факултет; Учебният процес; Рождество и Нова година, подготовка и празнуване в Русия и в България.

В курса по фонетика и по разговорен български език се използват аудиовизуални материали и помагала.

През втория семестър (I курс) основното внимание в заниманията по граматика на българския език (4 часа седмично) се отделя на глагола и глаголните категории. Изучават се видовата система на българския глагол (вид на непроизводните и на производните глаголи, имперфективация), образуването, значението и употребата на миналите времена на българския глагол:

– минало свършено време – безсуфиксално (3 спрежение) и суфиксално (I и II спрежение) образуване; минало свършено време от несвършените глаголит; значение, употреба;

– минало несвършено време – безсуфиксално и суфиксално образуване, значение, употреба; минало несвършено време от свършените глаголи;

– минало неопределено време – образуване, значение, употреба, словоред в изречението с минало неопределено време;

– минало предварително време – образуване, значение, употреба.

Студентите трябва да овладеят употребата на миналите времена, затова се разширяват говоренето, речевото общуване и тематиката на разговорните теми: Как прекарах вчерашния ден, свободния си ден (гости, посещение на театър, кино); Първият ми изпит в университета; Български традиционни

празници; Зимата и зимните спортове; Пътуване с влак, със самолет и др. Тематиката на разговорните теми може да се променя. Разговорният български език обикновено се преподава от български лектори. Например през 2017 година лекторката Радостина Стоянова предложи на студентите през втория семестър следните теми: 1. Комуникации (телефонен разговор, писане на картички, писане на писма); 2. На гости (как да каним на гости, посрещане, почерпка); 3. Здраве (посещаване на лекар, на зъболекар; в аптеката); 4. Пазаруване на облекло; 5. В магазина за хранителни стоки и на пазара; 6. Храна и готвене; 7. На улицата (как да се ориентираме).

От втория семестър в разписанието на часовете се появява нов аспект – аналитично четене. Студентите четат в аудиторията с преподавател откъси от съвременни български художествени произведения, правят морфологичен анализ на думите и синтактичен анализ на изреченията, което им дава възможност да усвоят и да затвърдят морфологичните и синтактичните правила, изучавани в курса по граматика. Студентите се учат фонетически правилно да изговарят българския текст, вярно да превеждат на руски език произведения от български автори, да попълват знанията си за българската лексика, да преразказват на грамотен български език съдържанието на прочетените произведения или откъси. С аналитично четене студентите се занимават през втория, третия и четвъртия семестър.

След завършването на втория семестър (I курс) преди изпита по български език студентите пишат контролна. Образец на изпитната контролна работа за I курс:

1. Спрегнете глагола *МОГА* в бъдеще (положителна и отрицателна форма), минало свършено, минало несвършено, минало неопределено, минало предварително време.

2. Членувайте в единствено и множествено число, поставете ударението: *дъжд, брой, граничар, сън, русизъм, хитрост, крал, учредител, аташе, грях, хотел, цар; висок връх, дълъг път, бяло копче, ярък огън, млад вуйчо, нов аташе, дълбоко море, вкусно ядене.*

3. Образувайте повелително наклонение ед. и мн.ч. от глаголите: *чакам, старая се, зная, тия, говоря, държа, мълча, пера, режа, съм, дойда, отида, видя, вляза, изляза.*

4. Напишете годините с думи: 1379, 1851, 1784, 1825, 2017.

5. Заменете подчертаните съществителни и словосъчетания с лични местоимения: 1) Преподавателят иска да върнем списанието на библиотекарката. 2) Ние каним довечера приятелите ни на гости. 3) Моля, кажи на студентките да почакаят колежките си. 4) Бабата се тревожи за внучето си. 5) Те искат да станат специалисти като ръководителите си.

6. Заменете пълните притежателни местоимения с кратки: 1) Какво мислите за тяхната нова преподавателка? 2) Вашият дядо в пенсия ли е вече?

3) Моята сестра ми даде своя стар компютър. 4) Не се карайте на своя син, той не е виновен. 5) Кажете на твоя брат да ми се обади.

7. Образувайте несвършен вид от следващите глаголи: *изтичам, завърша, мирясам, раздам, отрова, дойда, разкая се, дам, засегна, досетя се, скърша, прекарам, опитам, изгрея, отида, простра, забележа, облека се*.

8. Глаголите в скобите употребете в минало време: 1) Страхил му разказа с няколко думи какво (случа се). 2) След дългото лечение той замина за градчето, където (преместя се) семейството му. 3) Кабинетът беше отворен и празен, лекарят още не (дойда). 4) Дъждът (спра), но отвъд тъмните облаци се виждаше далечното сияние на светкавици.

9. Преведете на български език: 1) Мне неприятно, не напоминай ми об этом. 2) Ты не видела Иванку? – Вот она, стоит у окна. 3) Она просит меня взять её, и я не могу ей отказать. 4) Их дочь ещё не вышла замуж? – Нет еще. 5) Когда мы пришли в университет, занятия уже начались. 6) Я очень стараюсь, но не могу рисовать, как Вы. 7) Ваша дочь не здорова? Что с ней? 8) Хватит вам разговаривать, выключайте свет.

Лятната сесия започва в началото на юни, първокурсниците държат изпит по български език. Образец на билет по български език за I курс:

1. Изразяване на значението принадлежност с помощта на пълни и кратки местоименни форми.

2. Четене на български текст и превод на руски език: откъс от романа на Владимир Полянов „Слънцето угаснало“ (ок. 800 знака). Морфологичен и синтактичен анализ на някои употребени в текста съществителни имена, местоимения, глаголни форми.

3. Разговор на тема: „Пътуване със самолет“.

4. Рецитиране наизуст: откъс от разказа на Елин Пелин „Косачи“ (ок. 400 знака).

5. Писмена контролна работа

През третия семестър (II курс) студентите имат седмично 4 часа по граматика и изучават следващите граматични теми: сегашно деятелно причастие, минало страдателно причастие на -(Е)Н- и -Т-, деепричастие, условно наклонение, бъдеще време в миналото, бъдеще предварително време, отглаголни съществителни на -НЕ и -НИЕ, имперфектно причастие на -Л-, преизказно наклонение – 1, 2, 3, 4 форми, преизказване на страдателния залог, модални значения на преизказните форми, адмиратив, форми за недоверчиво-неодобрително преизказване („за по-силно преизказване“ – Л. Андрейчин), предположително/умозаключително наклонение (конклузив).

Наред с граматичните теми на студентите се обяснява значението и употребата на българските предлози (всеки урок по два-три предлога): НАД, ПОД, ПРЕД, ЗАД, ОТВЪД; ОТ, ДО; КРАЙ, ОКОЛО; ПРИ, У, КЪМ; ИЗ, ПО; СРЕЩУ, ПРОТИВ; МЕЖДУ, СРЕД; ЗА; ВЪЗ, ВЪРХУ; ПРЕЗ, О, В; НА; ПРЕ-

ДИ, СЛЕД, ПОДИР; С; СПРЯМО, ВЪПРЕКИ, ВМЕСТО; ЗАРАДИ, ПОРАДИ, СПОРЕД, ОСВЕН, ЧРЕЗ; на сложните предлози ВДЪН, ИЗВЪН, ОТВЪД и др.; обръща се внимание на възможната употреба на два предлога с едно съществително име (*Не сме за пред хора. Потеглихме за към града*), върху сложните предложни съчетания, употребявани като предлози (*с оглед на, начело с*).

Студентите продължават да работят и по други аспекти на българския език – аналитично четене (2 часа), разговор (2 часа).

От третия до края на осмия семестър студентите имат домашно четене (2 часа). Основната задача на курса по домашно четене е студентите да се научат правилно да говорят на български, като използват цялото богатство на лексически, граматични, синтактични и стилистични средства на българския език, да се научат да водят разговор на различни теми, да съставят монологичен разказ. Четенето на българските художествени произведения способства за по-добро усвояване на курса по българска литература.

На първия етап студентите четат вкъщи един общ текст – българско художествено произведение, подготвят съобщение за творчеството на писателя и за избраното произведение и се учат кратко да преразказват съдържанието на правилен български език. През следващия етап студентите избират от списъка с препоръчителна литература художествено произведение, четат, изписват и научават наизуст непознатите думи, подготвят за преразказване всяка седмица: 3 семестър – 10 страници, 4 семестър – 15 страници, 5 семестър – 20 страници, 6 семестър – 25 страници, 7 семестър – 30 страници, 8 семестър – 35 страници.

През четвъртия семестър (II курс) студентите имат граматика 4 часа седмично. Запознават се със синтаксиса на простото изречение в българския език, като изучават следните теми: главни (подлог, сказуемо) и второстепенни (определение, сказуемо определение, пряко и непряко допълнение, обстоятелствено пояснение) части на изречението; видове словосъчетания в простото изречение: свободни и устойчиви (фразеологически), съчинителни и подчинителни – прости и сложни, предикативни и неpredикативни (глаголни, именни, наречни). Студентите изучават видове прости изречения: утвърдителни и отрицателни; съобщителни, въпросителни, побудителни, възклицателни, отрицателни; двусъставни; едносъставни – пълни и непълни, определено лични, безлични, неопределено лични, обобщено лични.

В часовете по разговор студентите изучават следните теми: Спорт. Празници. Култура (театър, кино, музика; галерии, музеи, изложби). Интернет. Хобита и др.

В края на четвъртия семестър (II курс) студентите имат семестриална контролна. Образец на писмената контролна работа:

1. Заменете формите за изявително наклонение с преизказните форми:
1) Дъждът беше престанал, времето се изясни, но земята беше кална и студена.
2) Щъркелите стъпват объркани от студа, който ненадейно е сковал земята.
3) При тях е невероятно студено, всички са настинали.
4) Градчето ѝ се видя за пръв път нищожно и вехто, сякаш беше остаряло, след като тя беше излязла от него.
5) Цял ден жената беше прала на машината, ама понеже центрофугата не работеше, всичко беше изплаквала и изстисквала на ръка.
6) Ако бяха се подготвили сериозно, щяха да изкарат изпита.

2. Определете конструкцията на изречението (активна, пасивна) и я заменете с противоположната:
1) Всички студенти прочетоха вече романа.
2) Всяко ястие трябва да се яде с хляб – било то супа или картофи с месо.
3) Виновният трябва да се накаже.
4) Законите понякога се престъпват от закононарушителите.
5) От добро добро не се търси.

3. Изпишете всички словосъчетания, определете морфолого-синтактичния тип и семантиката:
1) И в дългите зимни нощи, измъчван от непрестанния плач на майка си, той желаше смъртта, викаше я, молеше я (Й. Йовков).
2) Мария се радваше тихо на хубавата му външност, на чувството му за такт (Д. Димов).
3) Сухото му и черно лице някак се намръщи и безкръвните му тънки устни нервно затрепераха (Е. Пелин).

4. Употребете необходим предлог:
1) Силно ми дожаля ... момченцето.
2) Не се разкайвам ... миналото.
3) Миришеше ... водорасли.
4) Земята жадуваше ... дъжд.
5) Отборът се стяга ... тежък мач.
6) Дълбоко се разочаровах ... хората.
7) Тя не обръщаше внимание ... околните.
8) Искам да загатна ... една история.

5. Преведете на български:
1) Хватит обращать на него внимания, он только отнимает у нас время.
2) Ему нелегко было решиться на такой смелый поступок.
3) Мне не хотелось братья за домашнюю работу.
4) Как ему не стыдно опаздывать на лекции!
5) Не могли бы Вы мне показать, как лучше это сделать?
6) Они показались мне взволнованными. Должно быть, случилось что-то плохое.
7) Если бы вы предупредили меня раньше, я бы обязательно пришла на концерт.

След четвъртия семестър (втори курс) студентите имат изпит по български език. Билетите се състоят от 4 въпроса. Във всеки билет има два граматични въпроса по темите, изучени през третия и четвъртия семестър по българска граматика. Образец на билета за 2 курс:

1. Деепричастие – образуване, значение, употреба.
2. Изречения със сказуемно определение.
3. Четене и превод на откъс от художествено произведение (ок. 800 знака).
4. Разговорна тема: Магазини за хранителни стоки.

През петия семестър (III курс) студентите българисти имат граматика 4 часа седмично. Изучават синтаксиса на сложното изречение: сложни съчинени из-

речения – съединителни, съотносителни, противопоставителни, пояснителни; сложни съставни с подчинени изречения – определителни, подложни, сказуемно-определителни, допълнителни, обстоятелствени, условни, ограничителни, за отстъпка, за следствие; сложни смесени изречения; безсъюзни сложни изречения.

През петия семестър студентите пишат четири контролни работи, като четвъртата е изпитна и се пише един-два дена преди изпита, съдържа въпроси по граматика от петте семестъра. Образец на билета на изпита за петия семестър:

1. Употреба на глаголните форми в сложното съставно с подчинено обстоятелствено изречение, поясняващо сказуемото откъм време.

2. Кратки и пълни падежни форми на личните местоимения.

3. Четене и превод на текста. Синтактичен анализ на едно изречение.

4. Контролна работа.

По такъв начин студентите държат изпити по практическия български език три пъти: след втория семестър (в първи курс), след четвъртия семестър (във втори курс), след петия семестър (в трети курс).

През петия и шестия семестър (III курс) студентите имат часове по практически превод от български език на руски, учат се да превеждат художествен текст. Първо се запознават с особеностите на процеса на превода. Всеки превод започва от подготвителния етап: преводачът се запознава с биографията и творчеството на избрания автор, с литературоведски изследвания за творчеството му, внимателно прочита произведението, което ще превежда, проверява значенията на всички думи, дори да са му известни, като използва различни речници и справочници. На занятията по практически превод студентите не само изработват навици за превеждане, но и разширяват и задълбочават знанията си по български език.

В трети-четвърти курс студентите изучават редица важни теоретични дисциплини: теоретична граматика на българския език, теория и практика на превода, стилистика, лексикология, история на българския език, диалектология, методика на преподаване, имат различни спецкурсове.

Изучаването на практическите и теоретичните аспекти на българския език в Санктпетербургския университет се разпределя в осем семестъра. Преподавателите българисти от Славянската катедра са разработили учебни програми по всички преподавани българистични дисциплини, които осигуряват последователното усвояване на българския езиков материал от студентите.

ЛИТЕРАТУРА

Шанова, З.К. (2013). *Българский язык. Рабочая программа учебной дисциплины*. Санкт-Петербург.

Маслов, Ю.С. (1956). *Очерк болгарской грамматики*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.

Маслов, Ю.С. (1981). *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа.

REFERENCES

Shanova, Z.K. (2013). *Bolgarskij jazyk. Rabochaja programma uchebnoj discipliny*. St. Petersburg.

Maslov, Ju.S. (1956). *Ocherk bolgarskoj grammatiki*. Moscow: Izdatel'stvo literatury na inostrannykh yazykakh.

Maslov, Ju.S. (1981). *Grammatika bolgarskogo jazyka*. Moscow: Vysshaya shkola.

THE PRACTICAL BULGARIAN LANGUAGE AT THE BACCALAUREATE OF THE ST. PETERSBURG STATE UNIVERSITY

Abstract. The article is devoted to the methodology of teaching the practical Bulgarian language to future specialists in the Bulgarian language and literature at the faculty of Philology of the St. Petersburg State University.

A significant place in the teaching of the Bulgarian language is given to grammar: Bulgarian and Russian are both Slavic languages, the basis of written language is Cyrillic, but Russian language is synthetic, Bulgarian is analytical; the Bulgarian language has nine verbal tenses, four moods, article used with nouns. Much attention is paid to the practical studying of the Bulgarian language by students.

Keywords: Bulgarian; grammar; practical Bulgarian language; studying Bulgarian by students; faculty of Philology of St. Petersburg State University

✉ **Dr. Shanova Zoya K., Assoc. Prof.**

St. Petersburg State University

7/9 Universitetskaya nab.

St. Petersburg, Russia

E-mail: z.shanova@spbu.ru